

Юлія ОПАНАСЮК

докторант НПУ імені М. П. Драгоманова

Ключові слова: інновація, інноваційна діяльність, прогрес, соціальний прогрес.

Ідея прогресу має давню історію, її витоки закорінені ще в давньогрецькій філософській традиції. Проте з давніх часів і дотепер міркування про прогрес тісно пов'язані з переконаннями філософів та науковців у необхідності інноваційного розвитку суспільства. Адже інновації – це одна із засад докорінних перетворень в різних сферах суспільного життя. Тому філософи й науковці протягом багатьох століть намагалися знайти визначальні чинники соціального прогресу. Їх спроби визначити критерії прогресу іноді зводилися до пошуку матеріальних або духовних факторів як засадничих детермінант соціального розвитку. Не можна ігнорувати й те, що суспільний прогрес тісно пов'язаний з прогресом науково-технічним. А останній своєю чергою – із соціально-економічним розвитком людства, одним із основних чинників якого є інноваційна діяльність.

УДК 130.123.3+17.023.36

ІННОВАЦІЙНИЙ ТИП ПРОГРЕСУ ЯК ОБ'ЄКТ ДОСЛІДЖЕННЯ ФІЛОСОФІЇ І НАУКИ

© Опанасюк Ю., 2018

а сьогодні динаміку розвитку та економічного зростання демонструють країни, державна політика яких базується на інноваційній моделі розвитку і яка передбачає створення надсучасних виробництв на основі використання принципово нових прогресивних технологій та випуску високотехнологічної продукції, активного техніко-технологічного переоснащення та енергозбереження, інтелектуалізацію виробничої діяльності, софтизацію та сервізацію економіки, удосконалення системи управління фінансовими ринками, оптимізацію системи освіти та охорони здоров'я, вирішення проблем екологічного стану довкілля, здійснення політики ресурсозбереження, створення технопарків, технополісів, дослідження навколишнього середовища, у тому числі в неземних умовах.

Отже, формується нова парадигма економічного зростання на базі використання нових знань та інновацій як найважливіших ресурсів. У розвинених країнах скорочуються обсяги виробництва у традиційних галузях. Наука стає головним джерелом нововведень і органічно впливає на економічні процеси, які відбуваються в межах національних держав, у галузях, корпораціях, малих підприємствах. У промислово розвинених країнах спостерігається заміна інтенсивного типу економі-

ки на інноваційний тип, перехід від експорту капіталів до трансферу технологій. Для розвитку інноваційних процесів держави створюють сприятливе інноваційне середовище, яке формує цивілізовані ринкові відносини у сфері обігу об'єктів інтелектуальної власності, концентрації фінансових ресурсів на пріоритетних напрямках науково-технічного розвитку, створення певних організаційно-правових умов для інноваційного підприємництва. Інновації – це основа радикальних перетворень, які повинні здійснюватися на шляху забезпечення інноваційного типу прогресу.

Загалом, ідея прогресу увійшла в науку як секуляризована версія християнської віри в провидіння. У біблійних сподіваннях пророків знайшов відображення образ майбутнього як священного, зумовленого і незворотного процесу розвитку людства, реалізованого Божественною волею. Але витoki цієї ідеї можна виявити значно раніше в давньогрецькій філософській традиції. Платон у «Законах» і Аристотель у «Політиці» міркували про вдосконалення соціально-політичної організації, яка розвивається від сім'ї та первісної общини до грецького поліса або міста-держави.

Р. Бекон спробував використовувати ідею прогресу у сфері ідей. Він припустив, що наукові знання, накопичуючись з часом, усе більш удосконалюються і збагачуються. І в цьому сенсі кожне нове покоління в науці здатне бачити краще і далі своїх попередників. Широко відомі сьогодні слова Бернарда з Шартра: сучасні вчені – це карлики, що стоять на плечах гігантів.

У Новий час рушійні сили прогресу стали шукати в природі. Були навіть побудовані своєрідні «сходи прогресу», на вершині яких знаходяться найрозвиненіші і цивілізовані західні суспільства.

У новітній період вирішальну роль у прогресивному розвитку стали відводити людині. Так, М. Вебер наголосив загальну тенденцію раціоналізації в управлінні суспільними процесами, Е. Дюркгейм – тенденцію інтеграції суспільства через «органічну солідарність», яка заснована на взаємовигідному і взаємодоповнюючому внеску всіх членів суспільства. Рубіж ХІХ–ХХ століть по праву називають тріумфом ідеї прогресу, оскільки в той час дух романтичного оптимізму супроводжував загальну впевненість у тому, що наука і технологія

здатні гарантувати безперервне поліпшення суспільного життя.

Р. Нісбет, узагальнюючи уявлення про прогрес класиків соціально-політичної думки, наголошує, що в цілому класичну концепцію можна представити як ідею поступового звільнення людства від невігластва і страху на шляху до все більш високих рівнів цивілізації.

Класики вважали, що такий рух буде продовжуватися в сьогоденні і майбутньому, незважаючи на випадкові відхилення. Більшість з них була переконана в тому, що прогрес можна зберегти на всіх рівнях, у всіх основних структурах суспільства і в результаті досягти для всіх повного процвітання. Мова йшла про найбільш повну реалізацію таких цінностей, як свобода, рівність, соціальна справедливість та економічний достаток. У цей час переважна частина українських науковців-позитивістів розглядала рівень «розвитку розумової діяльності» та суспільної свідомості головним критерієм прогресу [1, с. 13].

Наприклад, київський історик П. Ардашев пов'язував суспільний прогрес з розвитком науки і виділяв три сторони прогресу в науці: наукове надбання, науковий метод, наукова самосвідомість

Свою чергою, професор Київського університету П. Павлов, який спричинив глибокий вплив на формування прогресивного світогляду багатьох студентів кінця 1850–1860 років, писав: «З освітою пов'язано все благо у житті, все справжнє благородне, християнське» [1, с. 36]. П. Павлов скеровував студентство на культурно-просвітницьку роботу серед простого народу, вважаючи, що поширення знань неминуче трансформує наше напівазіатське суспільство.

Водночас деякі українські науковці-позитивісти головним критерієм суспільного прогресу називали етичний: мораль (М. Бережков), повну зміну духовної природи людини (М. Владимирський-Буданов). Отже, вони визнавали більш правильним підхід Г. Спенсера. Останній, на відміну від О. Конта та Дж. С. Мілля, головним критерієм суспільного прогресу називав не ріст знань, а рівень моралі. Англійський учений визначив «чотири групи критеріїв суспільного прогресу: 1) техніка та матеріальна культура; 2) мова та знання; 3) звичаї та закони; 4) вірування» [2, с. 276].

Загалом серед критеріїв прогресу найбільш часто зустрічалися: удосконалення

релігії (А. Блаженний, Ж. Бусе), зростання наукових знань (Ж. Кондорсе, Дж. Віко, О. Конт), справедливість і рівність (Т. Мор, Т. Кампанелла, К. Маркс), зростання індивідуальної свободи в сукупності з розвитком моралі (І. Кант, Е. Дюркгейм), панування над природою (Г. Спенсер), розвиток техніки, індустріалізація, урбанізація (К. Сен-Сімон). І лише у ХХ ст. критерієм прогресу стає спосіб виробництва.

Саме спосіб виробництва і є емпіричним критерієм прогресу, адже він має об'єктивний характер і показує, що за допомогою більш досконалих знарядь виробництва можна в одиницю часу випускати більшу кількість продуктів, необхідних для відтворення фізичних потенцій індивіда. Заразом емпірично можна також показати, що більш розвинені виробничі відносини, безсумнівно, сприяють прояву сутнісних сил людини.

Не підлягає сумніву, що при з'ясуванні критерію суспільного прогресу не можна ігнорувати науково-технічний прогрес.

Велика кількість дослідників вивчала питання про те, яку роль відіграє науково-технічний прогрес у соціально-економічному розвитку людства. У свій час ще А. Сміт визнавав особливу роль технологічних змін як чинника економічного прогресу. У багатьох працях західноєвропейських учених розглянуті питання, що пов'язані з науково-технічним прогресом і його впливом на економічний розвиток суспільства та держави в цілому. Розглянемо, яке ж місце посідав науково-технічний прогрес в економічних теоріях різних науковців.

У трактаті «Дослідження природи та чинників багатства націй» А. Сміт стверджував, що прогрес у розвитку продуктивної сили праці є наслідком процесу поділу праці, який своєю чергою дає поштовх до винаходів машин. Хоча згодом технічний прогрес дедалі більше пов'язується вже з розвитком науки та освіти, усе ж головним висновком Сміта стало, що технічний прогрес зумовлюється характером розвитку і потребами виробництва.

К. Маркс визнавав зроблений Смітом висновок правильним і вважав науково-технічний прогрес наслідком, а не причиною розвитку виробництва. Він розглядав технологічні зміни як «надбудову», а не базис суспільства. Факторами виробництва визнавалася праця і капітал, а не науково-технічний прогрес.

Але головною постаттю серед фундаторів інноваційних теорій економічного розвитку, безперечно, є австрійський економіст Й. Шумпетер. Ще в 1930-ті роки він увів поняття інновації, трактуючи його як зміну з метою впровадження і використання нових видів споживчих товарів, нових виробничих і транспортних засобів, ринків і форм організації промисловості.

Поняття «інновація» уперше було запроваджено Й. Шумпетером у його книзі «Теорія економічного розвитку» (1912), де цей термін називався «нова комбінація». Під цим поняттям він розумів іншу якість засобів виробництва, яка досягається не шляхом дрібних поліпшень старого устаткування чи наявної організаційної системи, а з'являється поряд з ними, через введення нових засобів виробництва чи систем його організації. У подальших роботах Шумпетер замінює термін «нова комбінація» на «інновація» [3, с. 24].

Німецький учений Г. Менш, аналізуючи показники стану ринку праці і капіталу на початку 70-х років, розпізнав наближення нової економічної кризи, хоча ознак стагнації ще не було. Він назвав її «технологічним патом», тобто закономірною паузою у поступальному розвитку економіки, до того ж такою, що виникає регулярно. Г. Менш зауважив, що кожна країна в певний період свого розвитку опиняється в кризі, вихід з якої неможливий за наявної техніки, відсутності революційних (базисних) нововведень, які створюються за допомогою інноваційної діяльності.

Отже, одним з основних чинників економічного розвитку є інноваційна діяльність.

Згідно з Законом України «Про інноваційну діяльність», «інноваційна діяльність – це діяльність, що спрямована на використання й комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоздатних товарів і послуг» [4].

На думку В. Величко, інноваційна діяльність – це комплекс дій, спрямованих на втілення результатів наукових досліджень у нових продуктах, технологіях, устаткуванні, організаційних рішеннях тощо [5].

З погляду В. Сухораб, інноваційна діяльність промислових підприємств має бути спрямована на виконання таких основних положень:

– зростання рівня доходів та якості життя населення за рахунок створення конку-

рентоспроможної наукомісткої продукції та розвитку секторів економіки, що покликані формувати людський капітал, зокрема освіти та науки, охорони здоров'я тощо;

– технологічну модернізацію та заміну основних фондів у провідних галузях економіки країни;

– забезпечення ресурсозбереження задля послаблення залежності вітчизняної економіки від імпорту енергетичних та сировинних матеріалів [6, с. 125].

На думку Л. Чумака, «головна передумова та актуальність інноваційної діяльності підприємства полягає в тому, що все існує старіє. Тому необхідно систематично відкидати все те, що зносилось, застаріло, стало гальмом на шляху до прогресу, а також враховувати помилки, невдачі і прорахунки. Джерелом інновацій є знання, які набуває підприємство в ході своєї діяльності» [7, с. 210]. Саме знання втілюються у вигляді інновацій, реєструються у вигляді патентів, винаходів та авторських свідоцтв. Володіння знаннями є необхідною умовою здійснення інноваційної діяльності.

Інновації, як вважає І. Федулова, є необхідною умовою успіху в конкурентній боротьбі, які дозволяють передовим підприємствам мати надприбутки за рахунок монопольного використання інтелектуальної

власності, яка є результатом розробки та впровадження інновацій [8, с. 122].

Отже, існує багато теорій щодо інноваційного типу прогресу, які беруть свій початок ще з часів Аристотеля і Платона, коли прогрес асоціювався з вдосконаленням соціально-політичної організації та первісної общини. Але найбільше прогрес, який відбувається за допомогою новаторських ідей та інновацій, пов'язують зі станом розумових здібностей людей і суспільною свідомістю, від яких залежить процвітання країни. Саме освіта й наука дали поштовх до появи інноваційної діяльності як підстави суспільного прогресу. Тому й не дивно, що в глобальній економічній конкуренції виграють ті країни, які забезпечують сприятливі умови для наукових досліджень і науково-технічного прогресу. Відповідно, успіх у глобальній конкуренції тих або інших країн безпосередньо пов'язаний з їхньою державною науково-технічною політикою.

Водночас сучасна економічна практика свідчить, що високих результатів можна досягнути лише за умови інноваційної діяльності – систематичного і цілеспрямованого новаторства, націленого на забезпечення нового рівня взаємодії на підставі використання новітніх науково-економічних та науково-технічних знань.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Богдашина О.** Проблема цивілізації в історичній науці в Україні (друга половина XIX – початок XX ст.). *Історіографічні дослідження в Україні*: зб. наук. пр. 2008. Вип. 18. С. 13–20.
2. **Спенсер Г.** Основаzioni социологии. СПб.: Тип. Демакова, 1876. Т. 1. 496 с.
3. **Шумпетер Й.** Теорія розвитку економіки. Київ: Знання, 2005. 183 с.
4. Закон України № 40-IV «Про інноваційну діяльність». Урядовий кур'єр. 2002. № 143 (2).
5. **Величко В. В.** Економіка підприємства: навч. посіб. Харків: ХНАМГ, 2010. 169 с.
6. **Сухораб В. П.** Тенденція розвитку та система регулювання інноваційної діяльності підприємств. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2010. Т. 3, № 5. С. 124–127.
7. **Чумак Л. Ф.** Інноваційна діяльність підприємства в сучасних умовах. *Бізнес Інформ*. 2012. № 12. С. 209–212.
8. **Федулова І. В.** Дослідження інноваційної активності промислового підприємства. *Технічні та прикладні питання економіки*. 2010. Вип. 26. С. 121–127.

REFERENCES

1. **Bogdashina O.** The problem of civilization in historical science in Ukraine (second half of the nineteenth and early twentieth centuries). *Historiographical research in Ukraine*: Scien. works col. 2008. Vol. 18. P. 13–20. (in Ukrainian).
2. **Spencer G.** Foundations of Sociology. Sanct-Peterburg: Typ. Demakova, 1876. Vol. 1. 496 p. (in Russian).
3. **Schumpeter J.** Theory of Economic Development. Kyiv: Znannya, 2005. 183 p. (in Ukrainian).
4. Law of Ukraine No. 40-IV "On Innovative Activities". *Uryadovy Courier*. 2002. № 143 (2). (in Ukrainian).
5. **Velychko V.V.** Economics of the enterprise: teaching manual. Kharkiv: KHNAMG, 2010. 169 p. (in Ukrainian).
6. **Sukhorab V.P.** Development tendency and system of regulation of innovative activity of enterprises. *Bulletin of Khmelnytsky National University*. 2010. Vol. 3, № 5. P. 124–127. (in Ukrainian).
7. **Chumak L.F.** Innovative activity of the enterprise in modern conditions *Business Inform*. 2012. № 12. P. 209–212. (in Ukrainian).
8. **Fedulova I.V.** Research of innovation activity of industrial enterprise *Technical and applied issues of economics*. 2010. Vol. 26. P. 121–127. (in Ukrainian).